

S Z É K T Á R S A D A L O M N É P R A J Z I V I Z S G Á L A T A

A következőkben arról kívánok szólni, hogy az egyes fejezetek – külön-külön és a maguk összességében – hogyan válhatnak egy közösség társadalomnéprajzi dokumentumává. Egyben azt is fel szeretném mutatni: milyen szerepe van ebben a csodálatos tehetségű széki Győri Klárának.

De a bevezetőhöz hozzátartozik annak előrevetítése is, hogy ezek a bizonyos dokumentumok „műfajilag” különböznek egymástól. Az egyes darabok besorolhatók a népi elbeszélések sorába, hiszen Győri Klára is másoktól hallotta, s az ő alkotói hozzáadásával adta tovább. Majd találkozunk élménytörténetekkel, melyek Győri Klára személyes élményeit rögzítik. Ezek, nem véletlenül, főleg a gyermekkori emlékeket tartalmazzák, hiszen ezek az emlékek egy életre elkísérik az embert. De találkozunk olyan történetekkel is, melyek a kritikus megfigyelőt dicsérik, aki olyan visszáságot rögzít, melyeket egy más széki nő vagy férfi tán észre sem venne.

E különböző időben magnóra vett történetek, elbeszélések, megfigyelések újabb elemzése által – hogy egy magasabb szintézisben rögzüljenek – a következőkben azokat a témaköröket elemzem, amelyek – egyenként és együttesen – az életről, a világról való széki szemlélet, gondolkodásmód kifejezői.

Íme.

A *szegénység krónikása* címen azokat a darabokat mutatom be, melyekben Győri Klára körüljárja a szegénységnek oly megalázó és fájdalmas átélését. A *parasztcsalád szerepe a gyermeknevelésben* elemzi azokat a megdöbbentő különbségeket, amelyek az apai tekintélyelvvel és az ebből következő szigorral szemben az anya szelídebb, érzelmibb, kompenzáló szerepét jelentik. A *parasztasszony kiszolgáltatottsága* – az évezredek emlékü asszonyellenes diszkrimináció hagyománya oly meghatározó jellegű és egyben oly izgalmas művelődéstörténeti téma, mely megköveteli a külön elemzést. *Asszonyok rágalmozása?* címen már az *Újabb parasztdekameron* darabjait elemzem, melyeket kizárólag férfiak mondtak el, s

melyeket – úgy tűnik – a *Paraszt dekameron* egyes darabjai merőben megcáfolnak. Ez az összehasonlítás szintén Győri Klára nagyon felvilágosult szerepét erősíti meg. *Asszony-pártoló dokumentumok* címen azokat a darabokat elemzem, melyek elsősorban – Győri Klárának köszönhetően – saját hagyományának egyfajta kritikájaként születtek meg.

A szegénység krónikása

a) A szociográfus Győri Klára mutatkozik be azokban a történetekben, amelyekben a nehéz élet miatt az ételfőzés örökös probléma: hogy minél kevesebből minél olcsóbban lehessen ételt készíteni. De ezt is kedvesen, tréfásan, finom humorral fűszerezve teszi. A széki *Szakácskönyvet* (26.) az öreg Zsuzsi nénjétől hallotta, aki szerint az asszonyfonóban állandóan ezt „zúgják” az asszonyok: „Mit is főzzünk, nem is tudjuk, mit is főzzünk!” Zsuzsi néni – Győri Klára szerint – „örökké olyan jó, találó beszédekkel mondott, amin jól kacagtak”. Egy ilyen alkalommal ismerteti Zsuzsi néni a saját „szakácskönyvét”. Amikor az asszonyok kérik, tanítsa meg őket is főzni a „szakácskönyve” szerint, kérésüket így teljesíti: „Hétfőn főzök fuszulykát, marad keddre is. Szerdán főzök fuszulykát, marad csütörtökre is. Péntek már kivételesen a fuszulyka napja. Teszek oda úgy, hogy marad szombatra is. Aztán vasárnap főzök dühüdtlevest.” S mi az a dühüdtleves? „Egy kis csontot odateszen, s avval egy kicsi savanyúlevest főz, s na, annak mondja, hogy dühüdtlé.”

Hasonlóképpen Győri Klára kedves humora s megfigyelőképessége mutatkozik meg a *Muszáj fuszulykája* (27.) című igaztörténetben. Ez bizonyos Muszály házaspárról szól, kiket azért csúfoltak Muszálynak, mert „örökké gyengélkedők” voltak, s csak „csordásnak voltak jók”. Itt is mindennap fuszulykát vitt az asszony a csordapásztor urának. Aki már megunja, s mert selypen beszéltek mindketten, így kérde meg: „Mit hotál? – Futulykát! – Vidd vitta, vidd vitta...” Amikor az asszony szomorúan megfordul, utánakiált: „Hát van benne tepertyű? – Van egy kicsi. – Na, akkor hodd vitta, hodd vitta...”

Hogy a krónikás Győri Klára milyen finoman árnyalja ugyanazt a kérdést – a szegénységet, illetve annak megélését –, az jól kiderül a két

történet összehasonlításából. Hiszen a *Szakácskönyv* szerint ezt a szegénységet lehet sok humorral, bölcsességgel is megélni. Míg a másodikban a beletörődés el nem titkolható fájdalma is bennefoglaltatik.

b) A szegénységen belüli témák olykor kitérnek a szegények, szolgák, napszámosok kiszolgáltatottságára is. A *Zsír nélküli rántotta* (33.) című elbeszélésben Győri Klára elmondja, hogy a szomszédasszony, amikor megtudja, hogy Győri Klárát behívták Kolozsvárra a rádióhoz, javasolja, mondja be azt is: „a régi fősvény gazdák hogy voltak, s hogy búcsúzott a szolga az újesztendőben, mert rossz volt a helye, mert sokat koplalt”. Íme: „Káposztalé megbocsáss, ketten húztuk az igát” (ti. mert azt remélte, hogy ettől is elbúcsúzik). Aztán a rosszul tarisznyáló gazdasszonyról így vélekedett: „Pinájához mérte ujjnyi szalonnáját, / Dióhéjjal mérte penészes túróját.”

A továbbiakban már Kali néni egészíti ki, hiszen arról is tudott, hogy egy másik szolgaleány így búcsúzott fősvény gazdájától: „Búcsúzó gazdámtól, mint felfújt pulykakakastól, / Sokszor zúgott a pajta ordító hangjától...” Máskor így panaszkodik a kizsákmányolt szolga: „Lerakott mindennek, nyomorgó kúdusnak, / Megaláztam magam taknyos porontyinak...” Kali néninek eszébe jutott, hogy a gazda szolgálja, aki hatnyolc ökörrel ment itatni, s miközben ütötte az ökröket, így kiáltott fel: „Nye, hajába magyaró! Nye, törtfuszulyka, nye!” Hiszen neki csak az jutott, miközben a gazdák ették a pánkót s a finomabbnál finomabbakat. Majd erről az is eszébe jutott Győri Klárának, hogy a szegény szolga a gazdag szakácskönyve szerint egész héten csak fuszulykát evett, ez pedig ilyen sorokra ihlette: „Rázza ki a hideg, mikor szakácskönyvét nézi, / Törje ki a nyavalya, amikor zsírját félti. / Veszedelem vigye minden gazdagságát, / Ne sarcolja többet senki szegény fiát...”

Idéztem e sorokat, mert önkéntelenül is eszembe jutott: ezek a versben kifejezett panaszok, keservek nem véletlenül a szegény és meggyötört kisemberből törnek fel. A rettenetet ki kell mondani! (Ez – jegyezzük meg – mélylélektani felismerés!)

c) S hogy a szegénységnek még milyen áttételei lehetnek? Ezt két kedves és gúnyos szatíra illusztrálja, melyekben két locsogó asszonyt gúnyol ki, akik saját magukat leplezik le, amikor a „spórlás” elhagyását bizonyítják. Mindkét elbeszélésben a fősvénységet karikírozzák. Íme.

A széki fősvény asszony, „mikor a laskát gyúrja, oda is kevés tojást teszen”. Ám amikor a pakulárnak visz, akkor nem illik „spórosan főzni”. Történetünk hősnője a széki konvenció szerint – hogy „ki ne beszéljék” – finom ételt visz a pakulárnak, ám mert locsogó, így kínálja meg az ebéddel: „Egyék keed, Juon báty lelkem, egyék keed, mert nagyon jó! Egy száz víz s két tojást tettem. Magunknak fordítva csináljuk. Két száz víz s egy tojás. De mikor beteg asszonynak vagy pakulárnak viszek, akkor csak egy száz víz s két tojás...” (*Víz és tojás*, 24.)

Éppen így csúfolja ki a *Tyúkhúsleves* (25.) című szatíra azt a széki asszonyt, aki a lebabázott fiatalasszonynak visz ételt. Ám mert Győri Klára szerint bőbeszédű volt, így kínálja fel ebédjét: „Egyél, komámasszony lelkem, egyél! Jaj, olyan drága tyúkot öltem meg, úgy sajnálom azt a drága tyúkomat. Egyél, ne gondold, nincs ez elfuserálva...” Majd még egyszer megismétli: „Jaj, úgy sajnálom azt a drága tyúkomat...”

d) A szegénységtől való félelemnek más megnyilvánulásai is lehetnek. Ezek is szatirikus hangvételű visszaemlékezések megtörtént esetekről.

A *leány, aki nem evett* (102.) című tréfa szerint a gazdag fiú csak olyan leányt akar elvenni, aki nem eszik, mert nem akar „kenyérprédát” vinni a házhoz. Egy szegény leány kiáll kora reggel a kapuba, és elhitei a legénnyel, hogy ő friss levegőt szokott reggelizni, semmi egyebet. A leány azonnal elveszi. Figyeljük meg e tréfában azt a „feminista” szellemet, mely Győri Klára minden elbeszélésében, tréfájában, igaztörténetében megcsillan. S hogy ez nem csupán abszurd példa, s nem is csupán a fősvénység kigúnyolása, az kiderül Győri Klára más történeteiből is. Az ugyanis, hogy az asszonyok erénye, ha keveset eszik. Erről szól *Az étel párája* (104.) című tréfája, amelyet Győri Klára így vezet be: „Falun az a szokás, hogy megfőzik azt az ennivalót, inkább vacsorát, mert a férfiak akkor kerülnek haza a mezőről, akkor együtt van a család, együtt kell enni. Az asszony is, ha megfőzi, vaj egy kicsit megkóstolja, de a jóllakást el kell hagyja.” (S hogy ez nem széki „specialitás”, hivatkozhatok Dimitrie Gusti kiváló román szociológusra, aki ilyen kérdéseket tett fel adatközlőinek: Leült-e az asszony az asztalhoz, vagy csak kiszolgálta a családot? Ő maga a tűzhely sarkánál hirtelen, vagy a többiek után kapkodva evett?) Nos, figyeljünk az árnyalatokra is: Széken vacsoránál illett leülni, sőt, ha nem evett, az már gyanús volt. S ha a tréfabeli asszony nem ül asztalhoz,

mert így akar „érdemeket szerezni”, hogy jóllakott a párájával, a széki tréfában a fia „leplezi le” az anyját: „Édesapám, jóllakhatott! Én láttam, akkora párákat falt be, mint a jó öklöm.”

A parasztcsalád szerepe a gyermeknevelésben

A gyermekekben életre szólóan lerakódnak a későbbi véleményformálás, világszemlélet, sorsvállalás alapjai. Csepeli Györgyöt idézem, aki azt írja *A szociálpszichológia vázlat*a című kötetében: „Az attitűd segítségével való tájékozódásnak a sajátossága: amikor véleményt nyilvánítunk, állást foglalnunk számos kérdésben (...), valójában nem a mi ítéletünkről van szó, hanem arról, hogy mire tanítottak” (Csepeli Gy. 1984. 21.). A parasztcsaládban a gyermek mindent készen kap azzal kapcsolatosan, hogy mit kell tudnia az életről, a közösségről, amelyben él. Megismeri azokat az iratlan törvényeket, melyeket tiszteletben kell tartania. Nézzük meg – Győri Klárának köszönhetően –, mit is jelent a család a jelen és az eljövendő közösség életében.

Férfiak, viseletben. Szabó Tamás felvétele, 1980

Kalapvásár. Szabó Tamás felvétele, 1980

a) Kezdjük talán az apai tekintéllyel. Hogy ez mit jelent? Győri Klára – utalva a népi bölcsességre – ilyen tömören fogalmaz: „Az ember (ti. a férfi, jelen esetben az apa) a ház talpja.” Ez azt jelenti, hogy minden jogot és szabályt a férfi diktál. Ez mindenben megnyilatkozik, nemcsak abban, hogy parancsértékű szava ellen nincs apelláta, hanem olyan apró dolgokban is, mint hogy a férfi kapja a csirke combját, az asszonyé a fej és a nyak, a többi a gyermekeké. Vagy: az apa maga elé veszi a tejes köcsögöt, jót húz belőle, ami megmaradt, az jár az asszonynak és a gyermekeknek.

b) Az első, *Még most is remegek* című fejezet azonos című, 10. elbeszélése Győri Klára gyermekkori élményét eleveníti fel. Íme a példa. Az alig tízéves leányka hibájából a libák elkóricáltak. Az apja ilyen félelmetesen leckéztette meg: „Na, csak még egyszer történjék ez meg! Én a te bőrödöt lenyúzom, s a kapura terítem, hogy lássák: aki nem fogad szót, az mind így jár!”

Elbeszélését Győri Klára így fejezi be: „De ha tudnám, minden szülőnek a fülébe ordítanám: ne remegtesse meg gyermekét! Amily félelmes volt ez az éjszaka, ha rá gondolok, még most is átnyilallik a tagjaimon egy kis szilánkja annak a nagy félelemnek...”

c) Az *Ugrottunk a dolognak* (15.) című elbeszéléséből is az apai szigor derül ki. „Ha benn voltunk, s hallottuk apám topogását, ugrottunk a dolognak, ha vajegy percet önfeledten ültünk.” Az emlékezést így folytatja: „De jaj lett volna nekem, ha nem lett volna szépen kiséperve a ház.” Majd idézi apját: „Úgy kell, fiam, szokni, hogy mindég dolog legyen a kezvedbe.” (A méltányosság megköveteli, hogy rámutassunk: ez nem csupán „széki sajátosság”! György Zsuzsa kolozsi parasztasszony egy visszaemlékező önvallomásában megvallotta, hogy a férfiúi tekintély, szigor nevében milyen kemény és durva, sőt kegyetlen volt az édesapa, aki részegen hazaérkezve, s meghallva lányának eme mondását: „Na, már megint!”, s megértve, hogy ez célzás újabb részegségére, elkergette saját lányát.)

Igaz, azt is fel kell mutatnunk, hogy Győri Klára édesapja szigoráról, egyben példamutató tanításáról szépen is emlékezik. Ez derül ki az *Apám mindenre ráfigyelt* című elbeszélésből (12.). Kali néni bátyjai templomba készülnek, új csizmájukat tisztogatják, közben pedig „fütyörésznek”. Mire az apa így dorgálja meg őket: „Hát úgy kell a templomba készülni? Ropogós csárdást fütyörészni? Azt most tedd el délutánra, estére! Most a szíved is, agyad is vallásos dolgokkal foglald el!”

Hadd utaljak még néhány idevágó, sokat sugalló elbeszéléscímre: *Mindenki örömmel hallgatta* (13.), *Szép szókkal buzdított* (14.), melyek szintén az apát dicsérik.

d) Ezzel szemben hadd mutassunk rá az édesanya kompenzáló szerepére. Az asszonyi (anyai) szerep nem valami hagyomány szabta konvenció, hanem Istentől az anyába (a nőbe) – miként az állatvilágban is – beléoltott megmentő ösztön! Ennek kapcsán idézem az író Suksin szép szavait, aki *Vörös kányafa* című könyvében a nőkről ezt írja: „Kemény fából faragták a nőket, hogy ennyi mindent kibírnak. A férfiember legalább néha könnyít a lelkén, iszik egyet, s rögtön vidám lesz. Ők meg? Reggeltől estig megállás nélkül húzzák az ígát...”

A *Cipósütés* (21.) című elbeszélésben Győri Klára gyermekkori emlékként meséli, hogy gyakran éppen azért „nem pászolt a szó” apja és anyja között, mert az édesapja – a szigorúság, a tekintélyelv szellemében – „mindenbe beleszólt.” Így megszidja a feleségét, amiért evés közben biztatja gyermekeit: „Tegyek még?” Szerintem nem így kell nevelni a gyermeket. Spórolni kell... Aztán észreveszi, hogy a kenyérből „igen sok

Család, viseletben. Kós Károly felvétele

fogyott.” Megtudja azt is, hogy a drága édesanya „kicszelezi” a férjét, s miközben az urát elküldi a tapasztaához való sárért, ezalatt „félrekapja édesanyám a követ, szép kerekre felgyúrja az előtte való abroszba eltett tésztát egy cipónak”, s belökte a kemencébe. Ám amikor a kenyeret kivesszik, az apa észreveszi, hogy kilenc helyett tíz van. Az asszony viszont így vélekedett: „... ha az asszony akar, csak tud csinálni, hiába ügyel keed... De látja keed, azt is meg tudom csinálni, hogy több lesz, mint ahogy keed tudja...”

Győri Klára le is vonja a tanulságot: az apa „csak elcsudálkozott, s aztán egy kicsit mérsékelte magát...” Talán különösnek tűnik, hogy az egész kötetben ezt az egyetlen olyan elbeszélést „fedezhettem fel”, mely az asszonyi kompenzációt bizonyítja. Magam is megdöbbentem ezen, hiszen különböző vizsgálataim alapján ennek a bizonyos anyai kompenzációnak számos jegyét felismertem. Ám erről az asszonyok valójában

nemigen vallottak. Miért? Mert ezt valamilyen tiltott, nem elismert, nem megengedett magatartásként tartották számon. Ezért feljegyeztem már olyan elbeszéléseket, amikor az anya, egy-egy szigorú dorgálás vagy verés után – az apai figyelmet „szerencsésen” kikerülve – gyermekét megsimogatja, magához öleli.

Hadd jegyezzem meg: ezek a széki elbeszélések is hozzájárultak ahhoz, hogy még hosszú ideig foglalkozzam a paraszti család nevelő szerepével, immár azzal a már nem is álcázott szándékkal, hogy e kérdések felvetése által, közéletünk felelősei hatékonyan közbejárnának a negatív – emiatt kiküszöbölendő, olykor törvényként is tisztelt – hagyomány átminősüléséhez (Nagy O. 1982, 1983a, 1996).¹⁵

A parasztasszony kiszolgáltatottsága

A méltányosság azt követeli, hogy sietve szögezzük le: ez nem széki, sem nem paraszti „sajátosság”. Hiszen egyidős a patriarchátussal. S hogy milyen „történelmi” előzményei vannak? Hadd idézzem e kegyetlen előítéletnek néhány – csupán jelzésértékű – történelmi emlékét.

Kezdjük talán a máig csodált antik hellén műveltség, filozófia néhány képviselőjével, akik a nő helyét, szerepét az emberiség életében ilyen „bölcsein” fejezték ki. Íme néhány megállapítás/vallomás: a „nő olyan szerencsétlenség, hogy az atya fizet, csak hogy elvigyék a háztól” – mondja a bölcs Euripidész. „Nincs olyan peres ügy, melynek oka ne az asszony volna” – állapította meg Juvenalis. S még hozzátette: „Az igazságtalanság a nő hibája.” Idézzem tán a bölcs Senecát? Aki így ír: „Mi könnyebb a pehelynél? A hullám. A hullámnál? A szél. A szélnél? Az asszony. Az asszonymnál? Semmi...”

Tallózzunk még a történelmi emlékekből.

Utalhatok Egon Friedell *Az újkori kultúra története I. Középkor, pesztis, misztika* című művére, melyben mint középkori hiedelmet írja le a

15 1983-ban Nagy Olga 12 előadásban beszélt a kolozsvári rádió *Nevelők órája* című rovatában, *A gyermeknevelés népi hagyományai* címmel. A *Falvak Dolgozó Népe* című újságban pedig 20 részből álló cikksorozatot indított *Erkölcsei nevelés a falusi családban* címmel.

nőről való szemléletet. Ők azok, akik részt vesznek a fekete mágiában. S ezt mivel magyarázzák: „Mert mi egyéb a nő, mint a barátság megsemmisítője, elkerülhetetlen büntetés, szükséges rossz, természet adta kísértés, kívánatos szerencsétlenség, házi veszedelem, izgató kártevő...” (Friedell, E. 1989. 180.)

Nagy Ilona *Ádám és Éva. Az Erósz keletkezésének mondái* című tanulmányában a legkülönbözőbb ősi és még ősbibb adatokra utalva mutatja ki a nő gonoszságának, az egész világ megrontójának mondáit. Utal a zsidó irodalomra, a bizánci egyházra, a középkori eretnek mozgalmakra, melyek mind megőrizték, sőt terjesztették a nő bűnösségének hiedelmeit. E hiedelmek még a 19. század népies irodalmában, a ponyvairodalomban is helyet kaptak. De utalhatok román eredetmondákra is, melyek szerint az asszony teremtésekor a bordát kutya képében egy ördög ellopta, s mire a borda visszakerült, már tisztátalanná vált. Következésképpen az asszony is... (Nagy I. 1987)

Folytathatnám a példákat, melyeket *Népi változatok szerelemre és házasságra* című munkámban magam is bőven megidéztem (Nagy O. 1994). Mindezek tán igazolják, hogy a nő lebecsülése s az ebből származó kiszolgáltatottsága nem széki sajátosság.

a) Témánkat kezdjük azzal: ez a jelenség az egyes faluközösségekben, keményebben vagy már fellazultabban, de jelen van. Hiszen ezek a közmondások: „Az asszony verve jó!”, „Az asszony neve: hallgass”, évszázados „népi bölcsességet” fejeznek ki. Hadd utaljak ennek kapcsán Morvai Juditra, aki *Asszonyok a nagycsaládban* című könyvében (Bp., 1956) ezt írja: „...az asszonynak mindenki parancsolt: após, anyós, apa, férj...” (Morvai J. 1956). Kiss Lajos *A szegény emberek élete* című művében szintén utal arra, hogy a férfiuralom vagy a nőellenes diszkrimináció – vagy nevezzük, ahogy akarjuk – mindenben megnyilvánult (Kiss L. 1981). Íme: megy például a család a mezőre. Elöl megy a ház ura, a férfi, s csak bizonyos távolságra követheti az asszony meg a gyerekek. Tehát nem egymás mellett mennek. Viszont – tegyük hozzá – ma már ez a régi hagyomány megszűnt: a nő – menyasszony vagy feleség – együtt a férfival, illetve egymás mellett mennek.

Így aztán nem tartjuk különösen széki sajátosságnak azt, amire Győri Klára figyelmeztetett: a fiatal házások, miután kijöttek a temp-

lomból, az ifjú férj ment elöl, s csupán bizonyos távolságra mehetett utána a boldog fiatalasszony.

A *törvény szorításában* című, immár többször idézett kötetem lapjain számtalan faluból hoztam torokszorító példát az apai brutalitásra, mely az asszonyokkal és gyermekekkel szemben megnyilvánul.

b) Győri Klára arról is tudósít, hogy ez a női másodrendűség mindenben megnyilvánul. Idéztük már, hogyan vezeti be *Az étel párája* című elbeszélését (104.).

c) Csak a nő a hibás? – kérdezhetnénk az alábbi széki igaztörténetek kapcsán, amelyekben a házasság előtti szerelmet büntették, ha nem tudnánk, milyen évezredes hagyománya van ennek. Hiszen már adatunk van a Bibliából arra, hogyan kövezték halálra a megesett lányt. Figyeljünk fel a csodálatos és szelíd Krisztus máig nem érvényesült halhatatlan „liberális tételére”: „Az vesse rá az első követ, aki nem vétkezett!” Márpedig ott férfiak, írástudók, papok voltak. Nos, ez a nagyon régi, szentnek minősült törvény – egyháztól függetlenül – évszázadokon át érvényesült! Idézhetném ennek kapcsán Imreh István *Erdélyi hét-köznepok* című tanulmánykötetét, mely a 18–19. század közepét vette számba (Imreh I. 1979. 32–35.).

E bevezető után térjünk vissza széki példánkra. A széki Győri Klára mesélte ezt is: 1922-ben, a világháború után történt: egy leány megesett, észrevették rajta, „feltették a haját”, s aztán vasárnap elvitték a templomba, ahol mindenki leköpdöste. Neki meg sírva kellett bocsánatot kérnie mindenkitől. Itt a kálvinista „kiprédikálással” találkozunk, mely – szerencsére – Győri Klára idejében már nem működött. Győri Klára több elbeszélése, igaztörténete jól illusztrálja azt, hogy a kemény és kegyetlen kálvini kiprédikálás hogyan „fordítható le” a népi eszmeiségben. Több elbeszélésében is mond példákat megesett lányokról, akiket saját szülei büntettek meg. *Kicsi Kali* című történetében (45.), mikor kiderült, hogy Kali „nagyon van”, jól elverték, s „felcsinálták” a haját. Közben megegyeztek a legénnyel, ő is leteszi a legénységet jelző bokrétát, s majd megesküsznek. Más példa: a *Csillag Sári lakodalma* című (68.) igaztörténet szerint már folyik a lakodalom, amikor a kérő észreveszi, hogy „elől-hátul valami tünet nagyon mutatkozik.” Ezért, mielőtt a menyasszonyt a vőlegény házához vinnék, szigorúan rászólt: „Pártát itt nem teszünk, itt

le van szarva a pártá.” Majd így folytatja: „Keszkenővel kösd le a fejedet!” Aztán a nyüszüasszony felkontyolja, s úgy megy esküdni.

S hogy ez a történet nem a megbotránkoztatás miatt mondatott el, hanem inkább a paraszti etika képtelenségét s szigorát csúfolja ki, Győri Klára még megtoldja. Az örömanyt, a menyasszony anyját, aki erre zokogva leborul, saját anyja így vigasztalja: „Kisó, lelkem, Kisó! Kedves Kisó! Drága leányom, erősítsd meg magad! (...) Jusson eszedbe, lelkem, hogy te is így jártál!”

d) Az asszony lenézetttségét törvény szentesíti. Íme csak néhány jelzésértékű példa: *A dadogó ember* (91.) című elbeszélést így vezeti be: „Nálunk Széken (...) biza az asszonyok nagyon le vannak becsülve. Nagyon kevés szólásuk van az emberek előtt. Egykettőre lerántják. – Az anyádnak az ilyen-olyan rongyos, mucskos istenit! Mindenre. Nagyon ritka tisztelet a kivétel, aki aztán igazán valamennyiben megbecsüli az asszonyt.” Hogy ezt a megállapítást illusztrálja – s itt újból a szabadszájú krónikással találkozunk –, egy dadogó embert idéz, aki asszonyellenes kirohanását így fejezi ki: „Te, az-az-az anyádnak a ku-ku-kutya...” Mire az asszony félbeszakítja: „Nananana, hallgasson keed, mert úgyis tudom, mit akar keed mondani.” „– Há-há-há mi-mi-mit?” Mire az asszony: „Az anyádnak azt a huncut, kutya, tolvaj istenit!” A férfi „megnyugszik”: „Na, i-i-i-i-ipeg azt!”

Az Ebéd előtt vagy ebéd után? című tréfa (90.) nem is csupán a paraszti konvenciót igazolja, hiszen az asszony kérdése férjéhez: „Ebéd előtt versz meg vagy ebéd után?”, mire a férj mérgesen rámondja: „Ebéd előtt is, ebéd után is” – egy „úriember” pénztárnok családjában hangzott el. Annál érdekesebb Győri Klára megfigyelése: „Nálunk Széken nagyon megfigyelik, hogy mit is beszélnek már ezek az urak...” E megjegyzéssel egyben azt is példázni kívánja, az asszony lenézetttsége nem csupán paraszti hagyomány!

e) Férfiúi érzéketlenség a női szenvedés iránt – így summázhatnánk azoknak az elbeszéléseknek az üzenetét, amelyek – nem titkoltan – a férfiúi érzéketlenség felett ítéleznek. Ez az üzenet jól kiszűrhető a kötet V. fejezetének *Mi a baja az asszonymak?* egyes darabjaiból. Kezdjük talán az első, az azonos címet viselő (106.) elbeszéléssel, mely mindössze néhány sor. Íme: „Ez még akkor történt, amikor még otthon volt a babázás

az asszonyoknak. Egy ember nagyon fogfájós volt, s ment bé egy másik házhoz. Hát amelyik házba ment bé, nagyot ordított az asszony, mert akkor jött rá az ideje, hogy babázzék.

Bemegy, köszön, és: – *Mi baja az asszonymak?* – kérdi. – Most betegedik le – mondják. – Jaj, csak? Azt hittem, a foga fáj...”

Ennek az érzéketlenségnek, mely különösképpen megrendítő – hiszen szülő asszonyokról van szó –, ugyanebben a fejezetben más példái is vannak. A *gatyák* (93.) címet viselő szatíra a nőellenességnek, a nő megalázásának megdöbbentő példáját sugallja. Íme: a szülni készülő asszony férjét küldi a bábaasszony után. A férj, csak hogy fitogtassa férji hatalmát s egyben az asszonyi fájdalmak iránti érzéketlenségét, ezt válaszolja: „Nem menyek bizén, az Istennek magának sem, amíg nem fújsz el nekem egy ropogós csárdást.” Mire az asszony – folytatja Győri Klára – „akármilyen kínnal el kellett fújjon egy csárdást”. S ha ezt a történetet egy bizonyos Lengyel Pista kapcsán mondta el, a kitűnő krónikás – ugyanitt – mindjárt felvilágosít: „Ó, nem ez az egyetlen eset!” És következnek a példák. A szülő asszony szintén küldi az urát a bába után. Mire a férj: „Várj, hogy álljon meg az eső!” Másik példa: „Várj, hogy virradjon meg!” S mindjárt következik a tanulság levonása: „Most már áldják a mostani rendszert...” Ugyanis a terhes asszonyt elviszik abba a bizonyos szülőotthonba.

S hogy Győri Klára a pszichológus szemével is láttat, bizonyítja azt a kedves megfigyelés: a kínlódo, jajgató asszony, aki olyan keservesen és nehezen éri el, hogy „lebabázzék”, úgy meggyűlöli ezt „a páros életet”, hogy az ágya feletti rúdon függő gatyák kapcsán arra kéri környezetét: „Jaj, vigyék ki még azokat a gatyákat is onnét!” Ugyanakkor – s ez szintén a bölcs és egyben humoros és szellemes krónikást bizonyítja – a szólás után az asszony „lassan megbékült jobban a világgal, s néz széjjel: – Hát hol vannak azok a gatyák? Hozzák vissza, elülnek azok ott a rúdon...”

f) Az alábbi sorok – ha szelídebb formában is – egyfajta nőellenes diszkriminációt fejeznek ki. Győri Klára meghívásának köszönhetően gyakran lehettem a táncház vendége is. Ő figyelmeztetett a táncház „hagyományára”. Nézzem meg – mondta –, a táncszünetben a lányok felmennek a kert feletti dombra. A legények ott maradnak a csűrben. Mikor elhatározták, hogy újrakezdek a „párt”, a legények kiállnak a csűr elejére, s egyszerre kezdenek kiáltozni: „Hej, Boros Sári!”, „Hej, Tasnádi Zsuzsi!”

Férfi és nő, viseletben. Szabó Tamás felvétele, 1980

„Hej, Juhos Kali!”... És így tovább. Bámulattal szemléltem, hogy a megidézett (nem felkért!) leány pontosan tudta, melyik legény óhajtotta őt táncpartnernek. Ugyanakkor döbbenet figyeltem azt a szinte alázatot, ahogyan a lány az őt bekiáltó legényhez sietett.

A nőellenes diszkriminációnak egy másik példájával szintén itt a táncházban találkoztam. Ez a negyvenes évek elején volt. A háborúban sok katonaköteles legény meghalt vagy fogságba esett, ez viszont azzal járt, hogy a lányok még húszévesen is itt voltak a táncon. Pedig Széken ők már „vénelánynak” számítottak. Sőt, szemtanúja voltam annak is, hogy az egyik szép ügyes lány vissza mert utasítani egy 16 éves fiúcskát, aki rendes viszonyok között el sem mert volna jönni a táncházba. Ebben a percben a legényke odament a muzikusokhoz, s felszólította őket: húzzák el a „Rákóczi-marsot”. Azok belekezdtek. Akkor a táncház közönsége

Lányok, viseletben. Szabó Tamás felvétele, 1980

szétvált, hogy utat engedjen a visszautasító lánynak, aki szégyenszemre a zene hangjaira hagyta ott. Aznap vissza sem mehetett. És nem akadt senki – legény vagy leány –, aki megpártolta volna!...

Asszonyok rágalmozása?

Látszólag nem tartozik a fejezethez, én mégis megidézem azokat az elbeszéléseket, gúnyos tréfákat, sőt szatírákat is, melyek az *Újabb paraszt dekameron* című kötetemben jelentek meg. Ezek nem Győri Klára széki asszonytól származnak. S máris sietve teszem hozzá: ezeket a tréfás paródiákat, szatírákat férfiak mondták el. Az asszonyellenes „rágalomnak” – ahogyan én neveztem – olyan megdöbbentő árnyaltságával, gazdagsá-

gával találkoztunk ezekben, amely miatt meg kell idéznünk ezeket is. Hiszen lehetne-e jobb és biztosabb érv arra nézve, hogy ugyanaz a paraszti valóság – kétfelől vizsgálva – ilyen szélsőséges és ellentmondásos képet nyújt? S akkor vajon – tehetnők fel a kérdést – ezek a darabok is nem a már elmondott parasztasszonyi kiszolgáltatottságot dokumentálják? Csak éppen más oldalról: a nők a bűnösök, minden jó elrontói!

Az elbeszélések önmagukért beszélnek, Erdély legkülönbözőbb helységeiből származnak. Csak néhány belőlük: a Maros megyei Havadról, Koronkáról, Marosvécsről, Marosszentkirályról, Görgényüvegcsúrról, Vajdakamarásról; a Kolozs megyei Buzából, Kisiklódrról, a Beszterce-Naszód megyei Árpástórról, Köbölkútról, de sorolhatnám a Hargita meg a Temes megyei falvakat is. E felsorolás azt akarja sugallni, hogy ezek a nőket rágalmozó, férfiaktól hallott gúnyos és szatirikus darabok oly általánosak, hogy úgyszólván „egyetemes” érvénnyel bírnak. (E kötetbe felvett anyag egy része – 9 darab – nem saját gyűjtésem.)

Hadd idézzem meg azokat a sorokat, amelyeket az *Újabb paraszt dekameron* című kötetem *Csalfa asszonyok* fejezetének bevezető soraiként írtam: „Az asszony tisztátalansága, vétkessége, eredendő bűnössége évezredek, úgyszólván vallásos hit, egyidős a patriarchátussal.(...) Már a bibliai teremtésmondában Éva az, aki enged a kígyó csábításának.” (Nagy O. 1983. 117.) S azt se feledjük – tegyem hozzá –: az Isten is az asszonyt átkozta meg. Aztán a hinduk ősi mítoszaiban a nő csak a nászéjszakáján tisztul meg tisztátalanságából, amikor a kígyók és békák takarodnak ki belőle. Román eredetmondákban, amikor Isten kivette Ádamból az oldalbordát, hogy az asszonyt megteremtse, az ördög, aki ott settenkedett, ellopta. S amikor az Isten visszaszerezte, már „tisztátalanná” vált. Ion Creangă meséjében az ördög figyelmezteti a szegény embert: minden asszony hűtlen, mert az „ördögbordájával” több van neki...

Nem folytatom; ebből is jól kitetszik, hogy a női „gonoszság”, „csapodárság” úgyszólván együtt járt a teremtéssel. Inkább utaljak arra, hogy e fejezet 11 darabjából egyetlen széki történet akadt.

a) *A telefonálás kerülő szóval* (59.) című darabból az derül ki, ebben nem a csalfaság ítéltetik meg, hanem a „komának” a bugyutasága, akit a férj azzal bízott meg, hogy távollétében ügyeljen a feleségére. S ha valami baj történne, akkor telefonáljon neki. A komának úgy tűnt, megtörtént

a baj, azért telefonon tudatni kívánja a komát. Arra kéri a telefonos kisasszonyt: „Kisasszony, kérem, nem lehetne kerülő szóval telefonálni?” Mire kiderül: a kerülő szóval való telefonálás olyan bonyolult, hogy abból ugyanbiza nem lehet kiigazodni. A tréfában nem maga a hűtlenség elítélése a téma, hanem az „ügyelő” barát kicsúfolása.

b) Nézzünk egy másik fejezetet, melyben a férfiak elbeszélései igen árnyaltan gúnyolják ki a makrancos asszonyokat. E fejezetben 9 daraból mindössze kettő a Győri Klára által közölt széki anyag. Nézzük csak: az *Én biza azért se* (56.) asszonyhőse olyan makacs volt, hogy akármit is mondott az ura, mindenre csak azt mondta: „Én biza azért is!” Mire a férfi nagy okosan mindent elért azáltal, hogy az ellenkezőjét kívánta, követelte asszonyától annak, amit elérni szeretett volna. Így tiltotta meg neki, hogy vigyen neki frustukot, délben pedig ebédet... és sorolta a szerinte „nem kívánatos” kéréseit. A tréfa és gúny valóban az asszony ellen fordul, aki macacsságával még az ördögöt is megfélemlítette. Hadd jegyezzem meg: ezt Győri Klára valamely férfiúi forrásból merítette. (Emlékezzünk: maga sorolja fel azokat a férfiakat is, akiktől tréfákat hallott.)

c) De utalhatnék a *Fortélyosok* című fejezetre, amelynek 14 darabjából mindössze kettő széki elbeszélés. Nézzük csak a Győri Klára által elmondott „fortélyos asszonyról” szóló történetet. Mindjárt a bevezetőből kiderül: „Ezt is Bokácsiából¹⁶ olvastam – vallja –, hogy egy emberpár elég jól élt együtt, s mégis az asszony valahogy nagyon vallásos volt, sokat járt misére. (...Az ura) félt, nehogy valamelyik főtisztelendő úrba belé lett volna szerelve.” A *Papot szeretett* (72.) című, Győri Klára által elmondott, némileg kiforgatott tréfából az derül ki, hogy a féltékeny férj, akinek valójában addig semmi oka nem volt a féltékenységre, rávette a papot, engedje meg neki, hogy ő „gyóntassa” meg a feleségét. Ám a „fortélyos nő” ráismer urára, s később, a még mindig féltékeny férfira ilyen fortélyosan pirít rá: „Ó, te buta! Ha rosszat akarnék tenni, azt is megtehetném. Azt hiszed, vak voltam? Nem láttam, hogy te voltál a pap? Csak előtted nyílik meg minden ajtó, te aluszol velem minden éjjel.”

Idéztem e sorokat, melyek jól sugallják azt, hogy a női fortélyra szükség van ahhoz, hogy a nagyon is bugyuta férfit kordában tartsák. Íme, újabb bizonyíték: mit jelent ugyanannak a kérdésnek a Győri Klára-féle

16 Boccaccio.

tolmácsolása. A *Márton* (77.) című elbeszélés – ugyancsak Győri Klárától – így kezdődik: „Ezt is Bokácsiából olvastam.” Győri Klárának nyilván nem eshetett nehezére, hogy az apácákról szóló novella széki változatát megfogalmazza. Hiszen „rossz nyelvek” szerint ő maga sem vetette meg a szerelmet. S ez a történet mintha őt igazolná. Aztán amikor kiderül, hogy az apácák a magát némának tettető Mártonnal bizony sorra szeretkeztek, úgy látja: ez is őt igazolja. A nemiség nem fojtható el: lámcsak – miként Boccaccio is tanúsítja –, még az apácák is bűnbe eshetnek!

Az asszonypártoló dokumentumok

Győri Klára hírét sem hallotta annak a feminizmusnak, mely immár évszázados múltra tekint vissza. Sem George Sand-ról nem olvasott, de az Istentől nyert és lelkébe oltódott tehetség által – miként erre már többször utaltam és még kényszerülök utalni – a széki valóságban is meglátta az asszony felbecsülhetetlen értékét. Azt, amit nagy íróink is dicsértek: lásd Illyés Gyulát, Németh Lászlót. És még sorolhatnám. Az alábbi különböző árnyalatú, felhangú történetek, elbeszélések, reflexiók – szintén a *Paraszt dekameronból* – mind megegyeznek abban: az asszony felbecsülhetetlen értékéről tanúskodnak.

a) Első példám is gúnyos, sőt szatirikus éllel mutat rá az asszony értékére. Itt újból az alkotó Győri Klárát dicsérhetjük, aki egyfajta abszurd példával próbálja bemutatni, az asszony munkáját egy férfi sose tudná elvégezni. Ezt fejezi ki *Az asszony becsülete* (100.) című tréfa. Ebben az asszony – mivel férje így zsörtölődik: „könnyű neked, én egész nap a mezőn gürcölök, te meg csak itthon...” – így tanítja móresre urát: „Na állj csak meg! Menyek én a mezőre, te meg maradj itthon!” S következik az asszonyi teendők felsorolása: a kotló meg van ültetve, vigyázni kell rá; aztán ott van a kenyérsütés meg a vajköpülés... Az abszurdba illő tréfa Győri Klára gúnyos és szatirikus humorát dicséri. Hiszen az derül ki: az asszony számára oly természetes és megszokott teendőket a férfi milyen hebehurgyán végzi el.

Nézzük csak! A férj megunja a kotló vigyázását, ugyanis „mehetnékje” van, s átmegy a szomszédba a komájához. Emiatt aztán – nehogy el-

vigye az ülü a csirkét – összekötözi őket, minek következtében az ülü egy szálíg elvitte azokat. Aztán ott volt a vajköpülés meg a kenyérsütés is! Hogy hamarább menjen a dolog, kitalálja: miközben szítál, a téfeles¹⁷ fazakat az oldalára köti, s közben a vaj is „köpülődik”. Ám a fazék eltörik, a tétel kiömlik. Hogy a kenyérsütésről s az így nyert kenyérről ne is beszéljünk! Kell-e ennél a szinte abszurdba illő példánál tanulságosabb érv annak bizonyítására, amit a cím is sugall: az asszony becsülete nem megvetendő dolog!

b) Érdeemes felfigyelni azokra az elbeszélésekre is, amelyek a kiszolgáltatottságot elszenvedőkben kialakult ügyességet, talpraesettséget, derűs lelkületet – egyfajta példázatokban – mondják el. Nézzük hát a példákat. A *Régi jó komámasszonyok* (99.) címűben már a bevezetőben közli: „Ez is megtörtént Széken.” A koma, aki „megszemléli a komámasszonyát, és még meg is óhajtotta”, vagyis megkívánta, kezd sugdosódni neki, mire a komaasszony, a többszöri unszolás után, kifejezi, mire lenne szüksége: egy fersingre, egy csizmára. Ami megértetett. Ám a kománé közli mindezt a koma feleségével, s az asszonyok „összeesküdnek”. A titkos légyott a komámasszony pajtahíján esett meg, ahova vitte is a koma az ajándékot. (A hűség kedvéért a krónikás Kali néni még azt is tudja, hogy „Zingerni vette meg” az ajándékot.) A légyottra viszont a feleség ment el, akit a sötétben a férje nem ismert meg. A fősvény férj akarata ellenére feleségét ajándékozta meg. Az asszonyok pedig „lelacagták, s örvendtek, hogy a drága ember nem idegen földben szántott”. A *kozmás tej* (23.) történetében az asszony nehezen találja el férje ízlését. Amikor a férj tébe laskát¹⁸ rendel, felesége teljesíti kívánságát. De a férj „csapdosódik”, hogy ez nem jó. Egy más alkalommal megint nincs inyére az étel. Ám egyszer az történik, hogy a tébe laska a sebes tűz miatt odakozmált. Az asszony kétségbeesik, majd elájul. Majd „teszen neki enni, de alig szuszog, annyira fél, annyira szégyelli”. Ám ahogy az ura megkóstolja: „Ez már igen, ez már aztán valós tébe laska!” E rövid történet nem csak az asszony kiszolgáltatottságának a bemutatása, de egyben a férj kigúnyolásának is sikeresen felvázolt példája.

17 Tejföl.

18 Tejbelaska.

Asszonyok, viseletben. Szabó Tamás felvétele, 1980

Az előző sorok jegyében hadd utaljak még Győri Klárának a *Halála után öt perccel* (98.) című emlékezésére, melyet annak kapcsán idéz meg, hogy a rokonságban lévő Filep Gecse Sándornak váratlanul hunyt el a felesége. A címben idézett szavak a tiszteletes úr szájából egy asszony temetésén hangzottak el: „Vigyázzatok, drága jó embertársaim, nehogy halála után öt perccel legyen jó a ti feleségeitek! Lássátok be a maga idejében!” Ennek kapcsán jut eszébe, hogy a férj mennyire unta gondos felesége tanácsait, intelmeit. Am amikor váratlanul meghalt, a zokogó öregember így sóhajt fel: „Jaj-jaj-jaj, azért csak ha elgondolom, egy drága, kedves asszony volt. Gondja volt mindenre!”